

I. I. Харченко

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ

Статтю присвячено розкриттю інноваційних аспектів організації самостійної роботи студентів як одного зі шляхів формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців. В умовах докорінних змін, які відбуваються в системі вищої освіти, стрімко зростає роль і значення самостійної роботи студентів, яка поступово перетворюється на провідну форму організації навчального процесу.

У країнах із розвинутими освітніми системами становлення та розвиток професійної культури фахівця пов'язують передусім із формуванням комунікативної культури, яка відображає не лише досконале володіння мовою на вербальному й невербальному рівнях, а й здатність спілкуватися, дотримуючись певних морально-етичних норм з урахуванням психологічних особливостей співрозмовника. З огляду на це культуру професійної комунікації доцільно розглядати як одну з головних компонентів професійної культури фахівців.

Інноваційні аспекти організації самостійної роботи студента включають зміну спрямованості педагогічних цілей на саморозвиток і продуктивну самореалізацію особистості студента; спільне (викладачем і студентом) визначення цілей і змісту самостійної роботи студента з опорою на пізнавальний стиль і його індивідуальні особливості; зміну спрямованості самостійної діяльності на інтелектуальну автономність студента з орієнтацією на «активно сконструйоване знання», пов'язану з власними інтересами того, хто навчається, раніше отриманими знаннями, досвідом; зміни у відборі змісту з використанням альтернативних джерел інформації, в тому числі іноземною мовою, з опорою на міжпредметну інтеграцію знань і особистісний досвід студентів; створення інноваційних надпредметних навчальних програм, стратегій активного навчання, ефективним прийомам і методам роботи з інформацією; вміння критично оцінювати інформаційну цінність альтернативних джерел інформації; зміну методичного забезпечення самостійної роботи; використання інформаційних технологій як засобу підтримки самостійної роботи студентів; обов'язкове використання з початку навчання творчих форм самостійної роботи; розрахунок трудомісткості самостійної роботи.

Ключові слова: самостійна робота студентів, вища професійна освіта, культура професійної комунікації, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Головною метою вищої професійної освіти є підготовка конкурентоспроможного, компетентного фахівця та створення умов для його професійного розвитку в процесі навчання. Найважливішою вимогою до випускника університету є забезпечення його професійної компетентності. Майбутній фахівець повинен не просто знати, а й уміти розпорядитися цим знанням. Він має бути професіоналом, який повинен володіти критичним мисленням, здатністю серед безлічі рішень вибирати найбільш оптимальні, готовим до самоосвіти, самовизначення, саморозвитку.

У країнах із розвинутими освітніми системами становлення та розвиток професійної культури фахівця пов'язують передусім із формуванням комунікативної культури, яка відображає не лише досконале володіння мовою на вербальному й невербальному рівнях, а й здатність спілкуватися, дотримуючись певних морально-етичних норм з урахуванням психологічних особливостей співрозмовника. У багатьох економічно розвине-

них країнах її вважають головною умовою працевлаштування та кар'єрного росту в сфері бізнесу, на ринку послуг, у промисловості, управлінні, освіті. З огляду на це культуру професійної комунікації доцільно розглядати як одну з головних компонентів професійної культури фахівців.

В умовах докорінних змін, які відбуваються в системі вищої освіти, стрімко зростає роль і значення самостійної роботи студентів, яка поступово перетворюється на провідну форму організації навчального процесу. Самостійна робота студентів – один із найважливіших елементів навчального процесу. Вироблення у студентів навичок самоосвіти є головним завданням викладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади розвитку культури професійної комунікації ґрунтуються на положеннях міжнародних («Меморандум освіти протягом життя» (2000 р.), Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2003 р.) і загальнодержавних документів (Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Указ Президента

України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» (2018 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., Концепція освіти дорослих в Україні (2011 р.), «Про професійний розвиток працівників» (2012 р.).

Огляд теоретичних джерел із проблем самостійної роботи студентів показав, що загальнодидактичні, організаційно-діяльні і методичні аспекти організації самостійної роботи студентів у традиційній освітній моделі розглядали багато дослідників (Б.П. Єсіпов, Л.Г. Вяткін, М.Г. Гарунов, І.Я. Лернер, В.А. Козаков, В.А. Маркова, Ф.А. Нерода, Е.Д. Петрова, Н.А. Половникова, І.Б. Соколова). Вітчизняними вченими були розроблені основні положення психології та педагогіки про механізми організації та стимулювання самостійної роботи студентів, посилення їх творчої активності, проте в контексті модернізації освіти особливої уваги потребують проблеми мотиваційного, процесуального та технологічного забезпечення самостійної пізнавальної діяльності студентів. Багато освітніх ситуацій виникають в умовах модернізації вперше і вимагають інноваційних підходів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкрити інноваційні аспекти організації самостійної роботи студентів як одного зі шляхів формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати проблему організації самостійної роботи студентів, необхідно це поняття інтерпретувати. Поняття «самостійність» позначає таку дію людини, яку вона здійснює без безпосередньої або опосередкованої допомоги, керуючись лише власними уявленнями про порядок і правильність таких операцій [3, с. 138]. Самостійність – один із найважливіших показників активності особистості.

Що ж слід розуміти під самостійною роботою студента? «Самостійна робота учнів, яка виконується в процесі навчання, – це така робота, яка виконується без безпосередньої участі педагога, але за його завданням у спеціально наданий для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, проявляючи свої зусилля і виражаючи в тій або іншій формі результати своїх розумових і фізичних (або тих чи інших разом) дій» [3, с. 142]. Самостійна робота формує самостійність як рису характеру, відіграє важливу роль у структурі особистості майбутнього фахівця. Самостійна робота студентів виконує декілька функцій [4; 5]:

– формувати у студентів цілеспрямований стійкий інтерес і потребу в систематичній самостійній роботі й активній позиції в пізнавальній діяльності;

– формувати і розвивати вміння і навички самостійної роботи, необхідні для навчальної, наукової й будь-якої професійної діяльності;

– формувати здібності й інтерес студентів в умовах застосування нових інформаційних технологій до оперативного самоконтролю на всіх етапах навчальної діяльності, до самостійної інформаційно-пошукової діяльності через довідково-бібліографічний апарат і комп'ютерні банки даних;

– розвивати стійкі навички самоосвіти, здатність брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати нестандартні завдання, знаходити конструктивні рішення.

Виконання функцій, які забезпечують досягнення мети самостійної роботи студентів, здійснюється в таких її видах і формах:

1) самостійна робота студентів на аудиторних заняттях (лекціях, практичних і семінарах) проводиться в аудиторні години занять за рахунок упродовження різних активних методів і засобів навчання (як традиційних, так і інноваційних): лекції проблемного характеру; навчальні, ділові рольові ігри; семінари різної методичної спрямованості.

Можна застосувати оригінальну методику організації самостійної роботи студентів на лекціях. Кожен викладач розробляє конспект лекцій, який включає основні блоки матеріалу, проблемні питання до них, спеціальні завдання для дискусії, питання і коментарі по кожній темі рекомендованого базового підручника. Конспект лекцій студенти отримують заздалегідь, де на кожній сторінці передбачені поля для запису коментарів. Робота на лекції організовується так: студенти вдома повторно працюють над матеріалом кожної наступної лекції і готують свої запитання. Викладач веде лекцію в активній діалоговій формі, обговорюючи питання, сформульовані в конспекті, організовує дискусію з урахуванням питань, підготовлених студентами. При такій організації лекційний процес перестає бути пасивним, а студенти більшу частину матеріалу засвоюють в аудиторії;

2) самостійна робота студентів із вивчення теоретичного навчального матеріалу, знятого з аудиторних занять. Зняття навчальних годин з аудиторних занять для збільшення частки самостійної роботи тягне за собою перенесення навчального матеріалу на самостійне вивчення студентом. Одним з елементів навчально-методичного комплексу, який забезпечує розвиток творчого, самостійного мислення, є робочий зошит. Технологія створення робочого зошита може бути різною: зошити, в які включені фрагменти джерел, ілюстрацій, а до них запитання і завдання; з використанням таблиць, мінімум авторського тексту. Запропоновані в зошиті завдання, ситуації і контрольні запитання розраховані на систематизацію та осмислення основної інформації, яка містяться в підручниках;

3) традиційна позааудиторна самостійна робота студентів, адекватна по трудомісткості числу годин, відведених на таку роботу. Основні форми позааудиторної самостійної роботи: робота з підручниками і методичними посібниками, першоджерелами; переклади тексту; роздуми й обговорення; підготовка до колоквиуму; комп'ютерного тестування. Підвищенню ефективності контролю над самостійною роботою студентів буде сприяти застосування спеціальних карт організації навчальних занять, які повинні включати як усі види аудиторних занять, так і самостійну роботу студентів із чітким визначенням обсягів завдань, трудомісткості їх виконання, формами контролю;

4) науково-дослідна робота студентів – вища форма самопізнання. Інтеграція навчального процесу з науковими дослідженнями розвиває творчу активність студентів, дозволяє виявити талановитих, готувати елітних фахівців. Роль викладача: він організовує, планує, консультує, навчає основам дослідження (захист рефератів, доповіді на наукових конференціях, участь у конкурсах, написання статей). Доповідь студент готує на семінарі по заздалегідь обраній ним темі. Після її заслуховування відбувається обговорення, студентів ставлять запитання. Реферат є письмовим аналізом теми. Оскільки тема роботи ширша за тему доповіді, то для її розкриття залучається більша кількість першоджерел, проблемних статей, книг. Студент привчається самостійно працювати зі спеціальною науковою літературою, аналізувати, узагальнювати матеріал, робити висновки.

Будучи одночасним поєднанням мистецтва мови й мистецтва мовлення, культура професійної комунікації є сукупним показником не лише професійного досвіду, рівня професійних знань, умінь, навичок, а й почуттів і зразків поведінки, потребує неперервності у своєму формуванні й розвитку [1]. Особливу роль у цьому відіграють заклади вищої освіти, здатні організувати таке інформаційно-освітнє середовище, яке сприятиме розвитку такої культури через спеціально побудовану інноваційну педагогічну систему, що базується на сучасних педагогічних та інформаційних технологіях і передбачає інтеграцію комп'ютерно орієнтованих засобів з інформаційно-ресурсним забезпеченням.

З появою у ЗВО інформаційних засобів навчання стрімко розвиваються такі організаційні форми як навчання в комп'ютерних лабораторіях, дистанційне навчання тощо. Самостійна робота стає головним резервом підвищення якості освіти в умовах її модернізації. Інноваційні аспекти організації самостійної роботи студента включають:

– зміну спрямованості педагогічних цілей на саморозвиток і продуктивну самореалізацію особистості студента;

– спільне (викладачем і студентом) визначення цілей і змісту самостійної роботи студента з опорою на пізнавальний стиль і індивідуальні особливості студента;

– зміну спрямованості самостійної діяльності на інтелектуальну автономність студента з орієнтацією на «активно сконструйоване знання», пов'язану з власними інтересами того, хто навчається, раніше отриманими знаннями, досвідом;

– зміни у відборі змісту з використанням альтернативних джерел інформації, в тому числі іноземною мовою, з опорою на міжпредметну інтеграцію знань і особистісний досвід студентів;

– створення інноваційних надпредметних навчальних програм, стратегій активного навчання, ефективних прийомів і методик роботи з інформацією;

– вміння критично оцінювати інформаційну цінність альтернативних джерел інформації;

– зміну методичного забезпечення самостійної роботи за рахунок більш активного впровадження сучасних розвиваючих педагогічних технологій, адекватних навчальним цілям і пізнавальним стилям студентів;

– використання інформаційних технологій як засобу підтримки самостійної роботи студентів;

– обов'язкове використання з самого початку навчання творчих форм самостійної роботи;

– розрахунок трудомісткості самостійної роботи, організованої в активних методах як для студента, так і для викладача.

Самостійна робота як домінуючий складник навчальної діяльності студента в новій освітній парадигмі вимагає сучасного підходу до її архітекτονіки з охопленням усієї сукупності названих вище інноваційних аспектів. Перед викладачем вищої школи постає завдання домогтися майстерного викладу матеріалу своїх дисциплін. Як результат, у студентів підвищується інтерес до дисципліни, збільшується ініціативність, працездатність, систематичність роботи [2].

Успішність процесу формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО залежить від зацікавленості й активності студентів, ступеня їхньої самостійності та творчості в бажанні отримати високий рівень кваліфікації. У зв'язку з цим значну увагу в процесі професійної підготовки необхідно приділяти методам навчання, активність на яких виникає через їхню проблемізацію, структурним наповненням прийомами логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, підсумування, узагальнення, систематизація, індукція, дедукція, аналогія) і посилюється внутрішнім коефіцієнтом активності [1].

Застосування методу самоосвіти відіграє значну роль у становленні особистості майбутнього фахівця, оскільки сприяє його невпинному

інтелектуальному розвитку, підвищенню рівня особистісної та професійно-комунікативної культури завдяки вдосконаленню комунікативних компетенцій на основі аналізу і синтезу інформації, логічного мислення, формування позитивного ставлення до професійної діяльності, саморозвитку як її суб'єкта.

Висновки і пропозиції. Організація самостійної роботи студента в університеті – складний процес, який включає в себе і формування мотивацій професійної позиції майбутнього фахівця, й органічне включення самостійної роботи в процес освоєння змісту навчальних дисциплін, а також інтеграцію самостійної роботи студента з досвідом використання сучасних педагогічних технологій, вибір форм контролю за результатами самостійної роботи. Успішність самостійної роботи в першу чергу залежить від установки і студента, і викладача на співтворчість, їх здатності до діалогу.

Подальшого дослідження потребують питання необхідності включення в навчальні плани підготовки фахівців предмету «Комунікативна культура», цілеспрямований розгляд питань формування культури професійної комунікації майбутніх фахівців в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

Список використаної літератури:

1. Акічева М.Ш. Професійне спілкування майбутніх маркетологів: комунікативно-особистісний аспект та його значення в діяльності фахівця. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи; методологія, теорія, технології»*. 2009. № 3. С. 318–321.
2. Бар Р.Б., Таг Д. От обучения к учебу – новая парадигма высшего образования. Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному учению : Сборник рефератов и статей по дидактике высшей школы / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования. Мн., Пропплеи, 2001. С. 13–40.
3. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. Москва, 1961. 239 с.
4. Козаков В.А. Самостоятельная работа студента и ее информационно-методическое обеспечение. Киев : Вища школа, 1990. 112 с.
5. Левина Л.М. Организация самостоятельной работы студентов в условиях перехода на двухуровневую систему высшего профессионального образования. Нижний Новгород, 2010. 95 с.

Kharchenko I. Individual work of students as a means of forming culture of professional communication of experts

The article is devoted to the disclosure of innovative aspects of organizing students' independent work as one of the ways of forming the culture of professional communication of future specialists. In the context of radical changes occurring in the higher education system, the role and importance of student' independent work increases sharply, which gradually becomes the leading form of organization of the educational process.

In countries with advanced educational systems, the formation and development of professional professional culture is associated primarily with the formation of a communicative culture that reflects not only perfect command of the language at the verbal and non-verbal levels, but also the ability to communicate, following certain moral and ethical norms taking into account psychologists. In view of this, the culture of professional communication should be considered as one of the main components of the professional culture of professionals.

Innovative aspects of organizing student's independent work include: changing the orientation of pedagogical goals to self-development and productive self-realization of the student's personality; joint (teacher and student) determination of the goals and content of the student's independent work, with emphasis on cognitive style and individual characteristics of the student; changing the focus of self-activity on the intellectual autonomy of the student with a focus on "actively constructed knowledge" associated with the learner's own interests, previously acquired knowledge, experience; changes in content selection using alternative sources of information, including foreign language, with emphasis on cross-curricular integration of knowledge and personal experience of students; creation of innovative curriculum, active learning strategies, effective techniques and methods of working with information; ability to critically evaluate the informational value of alternative sources of information; change of methodical support of independent work; use of information technologies as a means of supporting students' independent work; compulsory use from the very beginning of learning creative forms of independent work; calculation of the complexity of independent work.

Key words: *individual work of students; higher vocational education; culture of professional communication; innovative technologies.*